

CUMHURİYET DÖNEMİ NÜFUS POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE GÖÇ VE GÖÇ POLİTİKALARI (1921-1960)

Seyfi YILDIRIM

Özet: Göç bir ülkede nüfus politikaları ile yakından ilgili bir olgudur. Türkiye Cumhuriyeti devleti bir imparatorluk mirasçısı olarak yoğunlukla *dinen* Müslüman ve Türk soylu nüfusu barındırmaktaydı. Türkiye devleti, hem 1923 öncesi hem de sonrası, Anadolu sahasında farklı dinî ve mezhebî grupları da emperyal kalıt olarak saklarken çekildiği topraklardan ve savaş sonu antlaşmalarına bağlı olarak göç yoluyla gelen yeni kitleleri bünyesine kabul etti. Dinî farklılıklar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gittikçe azalmakta, Anadolu'dan gidenlerin ekseriyeti Hristiyan nüfus (Karamanlı Ortodoks Türk Cemaati de dâhil olmak üzere), gelenler ise Türk ağırlıklı Müslüman nüfustan oluşmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, hükümetler, izledikleri refah ve kalkınma politikalarında eksik nüfus problemi ile karşı karşıya kaldı. Bu problemi çözmek üzere uygulamaya konulan nüfus politikaları çerçevesinde alınan diğer tedbirlerin yanı sıra tarihî coğrafya ve diğer ülkelerden gelecek belli niteliklere sahip göçmenlerin kabulü de nüfus artışı için teşvik edilen bir siyaset oldu. Bu şekilde Müslüman unsurların Anadolu'daki toplumsal ve ekonomik yapısına olumlu katkılar yapacağı, bu yeni nüfusun üretkenliği arttıracığı ve Türk kültürüne uyum sağlayacakları düşünüldü. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde ortaya konulan nüfus politikalarına eklemli olarak seyreden ve uygulanan göç politikalarının işleyişi, yönetici siyasi elitin ve aydınların göç ve göçmenlere bakışları, Cumhuriyet devri devlet siyasi arşiv belgeleri ve ilgili göç literatürü ışığında ele alındı.

Anahtar kelimeler: Göç, göç politikaları, Türkiye nüfusu, nüfus politikaları, cumhuriyet dönemi.

Migration and Policies of Migration within the Framework of Population Policies during the Republican Era

Abstract: Migration is relevant to a country's demographic policies. As the successor of an Empire, the population of the Republic of Turkey intensely composed of in religious terms Muslim and Turkic origin population. The new Turkish state accepted new masses including different religious groups and sects migrated from loss territories in consequence of withdrawals and peace treaties signed at the end of the war. Religious differences in the population had gradually diminished in the Republican period. The majority of the groups which migrated from Anatolia, including the Orthodox Turks from Karaman, were Christians whereas the immigrants to Turkey were Muslims, mostly with Turkic origin. Beginning from the proclamation of the Republic, governments challenged with the lacking population in their welfare and development policies. In order to settle this problem, apart from the measures taken within the framework of demographic policies the acceptance of immigrants from former territories and other countries who had some specific qualifications were also encouraged. By this means, it was considered that the Muslim population would make positive contributions to the socioeconomic structure of Anatolia as well as

to the productivity. In the meantime, it was believed that they would be adapted to Turkish culture. This study aims to introduce the functioning of demographic and migration policies in the Republican era. It is also going to be analyzed the view of political elites and intellectuals to those policies in the light of archival sources and concerning literature.

Key words: Migration, migration policies, Turkey population, population policies, republican era.

Giriş

Genel itibariyle ekonomik, dinî ve siyasi sebeplerin ön planda olduğu göçlerin karakteri incelenirken yalnızca mekân-coğrafya yoğunlaşması değil belirli dönem/zaman yoğunlaşması da söz konusudur. Türkiye'ye yönelen dış göçlerin karakteri kadar yön coğrafyaları da dikkate alınmalıdır; 19. yüzyıl ve sonrası göçlerine bakıldığında göçlerin Batılı Sömürgeci devletlerin emperyalizm siyasetleri ile ulus-devlet inşası ve etnosantrik, daha doğrusu ırkçı siyasi uygulamalarının ortaya çıkardığı idari, ekonomik ve toplumsal dışlamalar yanında, eski Çarlık Rusyasında, Kırım, Kafkasya, İdil-Ural ve Türkistan coğrafyalarında Rus iç kolonyalist uygulamalarının da yarattığı korku, sindirme-yıldırma, türdeşleştirici ve assimilatif, nihayet 'göz önünden' uzaklaştırmak üzere sürme-sürgün politikaları da (toplamda baskı siyasetleri denilerek: *repressif-opressif*) etkili oldu. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Anadolu'ya gerçekleşen göçlerde ise Osmanlı Devleti'nin gücünün gittikçe zayıflaması ve buna bağlı olarak sürekli toprak kaybetmesi en önemli sebep oldu. Türkiye'ye sadece Balkanlardan değil Balkanlar gibi daha önce kaybedilen Kafkasya, Kırım, Afrika ve Arap topraklarından göçler oldu. Bu anlamda, zaman olarak Anadolu'ya göçleri Kırım Savaşı sonrası, 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi) ve sonrası, 1912 Balkan Savaşları ve sonrası ile Cumhuriyet dönemi göçleri olarak sıralamak mümkündür (bu konuda bk. Sofuoğlu, 1995, ss. 168-188). Osmanlı döneminde olduğu gibi göçler Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında da yukarıdaki sebeplere bağlı olarak aralıklarla devam etti. Buna göre Osmanlı'dan Cumhuriyete süreklilik arz eden en önemli toplumsal ve etno-demografik hareketliliği göçler oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan yani Balkan toprakları ile Kafkasya başta olmak üzere Anadolu'ya yakın bazı ülkelerden kaçınılmaz bir şekilde cereyan eden "Müslüman" unsurların göçleri neticesinde Anadolu'da, dinî ve etnik farklılıklar Osmanlı'dan Cumhuriyete gittikçe azalan bir durum arz etmekteydi. Diğer taraftan Anadolu'dan gidenlerin ekseriyetinin Ermeni, Rum ve Karamanlı Ortodoks Rum Cemaatinin oluşturduğu Hristiyan nüfus olması da farklılıkların azalmasında önemli bir etken oldu. Ayrıca Balkan ülkelerinin kendi aralarında da etnik temele dayalı yoğun bir göç hareketi gerçekleşti (Pallis, 1925, ss. 315-331).

Bu durum genel itibariyle Balkanlar'da modernleşmenin siyasal örgütlenme biçimi olarak algılanan ve yönetici seçkinler tarafından devlet mekanizmasını ve toplumsal hayatı Batılı referanslar doğrultusunda yeniden inşa etme yolu olarak görülen ulus-devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte başlayan bir süreçtir. Özellikle Balkan ülkelerinde ulus-devlet inşasının başarısı temel olarak Osmanlı mirasının ortadan kaldırılmasına sıkı sıkıya bağlı bir durum olarak algılandı. Bu devletler Osmanlı mirasının tasfiyesini bir modernleşme probleminden çok din taassubu, ulusçuluğu ırkçı yorumlayarak ve ulus-devlet inşasını sağlayabilmek adına dinî, etnik, kültürel önyargıları çerçevesinde gerçekleştirdiler (bk. Koyuncu, 2016).

Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nden ayrılarak yeni kurulan ulus-devletler içerisindeki Müslüman (Türk ve Türk olmayan) nüfus, devletin kalan topraklarına bir nevi geri çekilme yaşadılar. Yukarıda verilen örnekte olduğu gibi Türklerin yaşadıkları Balkan ülkelerinde yöneticiler daha türdeş bir nüfusa sahip olmak amacıyla bünyelerinde yaşayan unsurların ('eski Osmanlı kalıntısı' sıfatıyla Türk ve Müslümanların) topraklarına el koymak, onları toprağa dayalı veya sair geçim kaynaklarından etmek, başka yerlerden getirilen Hristiyan nüfusla aynı yerlerde yaşamaya zorlamak gibi uygulamaları gündeme getirerek, aslında tedricen, siyasi cihaz gücüyle baskı kurarak göçe zorladılar (Arslan, 2008, ss. 74 vd.).

Balkanlar'daki yeni ulus-devletlerde önce Müslüman unsurlar, sonra da Yahudiler göçe zorlandılar. Daha sonra Hristiyan olsa da kendi içlerindeki farklı etnik grupları göç ettirdiler. Balkan Savaşı sonrasında Balkan ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşmalarda diğer esasların yanı sıra göçün şartları ve karşılıklı olarak ülkede kalan Hristiyan ve Müslüman (Türk) azınlığın siyasi, sosyal, kültürel ve dinî hakları yani din ve vicdan özgürlüğü ile ibadetlerinin tam bir serbestlik içinde gerçekleştirilebileceği konusundaki hususlara da yer verilmekte ve mülkiyet güvencesi sağlanmaktaydı. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması, ilk mübadele antlaşması hüviyetini taşımaktadır (Özgür, 2008, s. 288; Yıldırım ve Sofuoğlu, ss. 75-92). Bu mübadele ile her iki taraftan yaklaşık 50'şer bin kişi karşılıklı olarak göç ettirildi. Zaten Osmanlı Devleti de göçün ülkeye sağladığı faydalar, üretim ve girişimciliğin artışı, tarımsal üretimde modernizasyonun sağlanması dolayısıyla ülkeye gelecek serbest göçü destekledi (bu konuda bk. Önder, 1990). Üstelik göçle gelen kişiler artık geldiği topraklarda kader birliği ve bir arada yaşama isteğini güçlendirecek bir unsur oldular. Bu noktada Osmanlı Devleti içerisinde bir Türk ulus-devletin oluşmasının zeminini bu durum daha da güçlendirdi (Tekeli, 2008, ss. 46-47).

Balkan Savaşları sonrasında başta Türk ve kendisini Türk'le özdeşleştirerek Boşnak, Pomak, Arnavut ve Çingenelerin de içinde bulunduğu çok sayıda Müslüman göçmen Trakya ve Anadolu ünitesine gelerek *Muhacirin Müdüriyeti*

tarafından belirlenen bölgelere yerleştirildiler. Ancak Anadolu'ya göç eden Çingenelerden bazıları Müslüman olmadığından bunların göçmen olarak kabul edilmediği görülmektedir (Dündar, 2002, s. 23). Bu bakış, Türk göç siyasetinde esas olarak etnik seçeneğin değil de dinin kıstas alınmasının Cumhuriyet öncesinde de uygulayıcı aklın varlığına işaret eden ilk deneyim sayılmalıdır, bu konudaki politikanın yani gayr-i Müslim unsurların ülkeye kabul edilmemesi şeklindeki siyasi tutum sonra da devam edecektir.

Osmanlı döneminde gerçekleşen göçlerin Anadolu nüfusunun sayısı ve yapısı üzerinde önemli etkileri oldu. Kemal Karpat'ın verdiği rakamlara göre 1783 yılından (Kırım'ın kaybindan itibaren) 1914 yılına kadar kaybedilen bölgelerden Türkiye'ye göç eden nüfus 7.425.000'dir. Sadece Balkanlardan 1877-1914 arasında gelen (yani 93 Harbi başlangıç alınarak) göçmenlerin sayısı 3 milyondur (Karpat, 2002, s. 130). Bu harbin göç veren coğrafyası Kafkasya ve Kırım'dan Kırım Savaşı'nın ardından büyük kitleler halinde Kırım Tatarları ve 1864 yılında ise Rusların sürgünüyle başta Çerkezler olmak üzere bir milyona varan Kafkas Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göç ettirildiğini, aslen sürgün edildiklerinin altını çizmek gerekir. 93 Osmanlı-Rus Savaşı ise bu coğrafyadan gelen göçleri arttıran yeni bir etken oldu. Kafkasya'dan Çarlık ve Sovyet dönemlerinde Kafkasya'dan göç edenlerin sayısı 2 milyon olarak verilmektedir (Bice, 1991, ss. 51-52).

1914 yılında Osmanlı Devleti'nde yaşayan 18.520.016 civarındaki nüfus içinde yer alan 15 milyon olan Müslüman nüfus içerisindeki göçmen oranının %40 gibi yüksek bir rakama ulaştığı ifade edilmektedir. Tek başına bu rakam bile Anadolu nüfusu üzerinde göçlerin ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Anadolu'ya yönelen göçün gerçekleşmesinde Sultan II. Abdülhamit ve sonrasında izlenen İttihad-ı İslâm ve Çarlık Rusyası'nın Rusya Türklerine izlediği İslâm siyasetinin de etkisi bulunmaktadır. Başlangıçta de facto bir durum olarak ortaya çıksa da göç daha sonra bu prensibe uygun olarak benimsenmiş ve yönlendirilmiştir (Bice, 1991, ss. 60-65).

Bu çalışma Cumhuriyet döneminde de dalgalar hâlinde devam eden göçlerin nüfus politikaları içindeki yeri ve bu politikalara etkisini ilgili literatür ve Cumhuriyet dönemine dair vatandaşlığa kabulle ilgili arşiv belgeleri ışığında ele almaktadır. Çalışmada öncelikle Cumhuriyetin ilk döneminde nüfusla ilgili gelişmeler, nüfus sayımı ve sayımın neticelerine göre şekillendirilmiş nüfus politikaları ele alınmakta, Cumhuriyetin vatandaş tanımlamasında göçmenlerin yeri ile daha sonra nüfus politikaları içerisinde yer alan göç politikalarının biçimlendirilişine temas edilmektedir. Bu konuda ortaya çıkan kırılmalar, izlenen siyasetlerde ortaya çıkan değişimler, Türkiye'ye göç veren ülkeler dikkate alınarak açıklanmaktadır.

1. 1921-1960 Döneminde Nüfus Politikaları ve Göçler

1.1 Atatürk Dönemi'nde Nüfus Yönetimi, 1927 Nüfus Sayımı ve Siyasî Perspektif

Türkiye Cumhuriyeti için Osmanlı Devleti'nden devraldığı en önemli problemlerden birini de nüfus ve göç problemleri oluşturmaktaydı. Anadolu'da yaşayan nüfus ekseriyetle Müslüman Türk nüfus olmakla birlikte Balkan Savaşları'ndan hemen önce yaklaşık 21 milyonluk¹ (Karpas, 2010, s. 355) bir nüfusa sahip olan Türkiye Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi yıllarını içine alan on yıllık süreç sonunda yorgun, harap ve bitik takriben 12 milyon civarında bir nüfusu, daralarak ve küçülerek Anadolu ünitesinde devraldı. Bu durumda Türkiye Cumhuriyeti devleti, I. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın en çok nüfus kaybı yaşayan emperyal dizgelerden oldu². Anadolu Türk nüfusunun çoğunluğu köyde yaşamakta, geçimlik tarımla uğraşmakta ve kişi başına oldukça düşük bir millî gelir elde etmekteydi.

Cumhuriyet döneminin başlarında İtalya ve Yunanistan gibi bazı ülkeler, Türkiye ile ilgili olarak özellikle nüfusunun az olduğu, bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak Türkiye'nin siyasi ve askerî gücünün zayıf olduğu şeklinde olumsuz propagandalar yürüterek yeni Türk ulus-devletini birçok açıdan zayıf göstermeye çalışmaktaydılar. Örneğin Akdeniz ve Ege üzerinde tarihî hakları olduğunu iddia eden Faşist İtalyan lideri Mussolini Türkiye nüfusunun altı milyon, yine Lozan Antlaşması sonrası Türkiye'nin ciddi sıkıntılar yaşadığı Fransa ise sekiz milyon olarak ortaya koymaktaydı. Ayrıca bu olumsuz propaganda yalnızca nüfusun sayısıyla sınırlı değildi. Bu dönemde Yunanlı bir araştırmacı da Türkiye nüfusunun tahmini olarak on milyon olarak ortaya koymakta ve diğer taraftan da bu nüfustan sadece 1,8 milyonunun "Türk ırkı"ndan geldiğini iddia ederek nüfusun etno-demografik yapısı hakkında kasten şüpheler ortaya atmaktaydı (Arı, 1992, s. 415).

Bütün bu olumsuz propagandaların önüne geçmek ve bundan sonra ülkede gerçekleştirilecek modernleşme hareketlerini planlayabilmek ve askerî, siyasî ve ekonomik stratejilerini belirleyebilmek amacıyla bir nüfus sayımı yapılması doğal olarak siyaseten gündeme gelmiştir. Böylece Türkiye'de nüfusun nitelik ve niceliğinin ortaya konulması da sağlanacaktı. Türkiye'de yabancı uzman istihdamı çerçevesinde Belçika'dan gelen nüfusbilimci Camille Jacquart'ın

¹ Karpas'ın verdiği bu rakam içerisinde Anadolu ve Rumeli'deki vilayetlerin yanı sıra Beyrut, Bağdat, Basra, Halep, Suriye, Trablusgarp, Zor gibi eyalet ve vilayet toprakları da dâhildi.

² 1919-1922 Millî Mücadele sonunda teşekkül eden siyasî hükümlerlik sahası şüphesiz Misak-ı Millî sınırları olarak çizildi, Musul ve Batı Trakya, Sancak bölgesi, Batum bunun dışında kaldı, istisnayı Sancak bölgesinin Hatay olarak Anadolu'ya katılması izledi.

yönetiminde ve heyete dâhil edilen Türk uzmanlarca 1927 yılında Batılı esaslar çerçevesinde Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı yapıldı³. Bu sayıma göre Türkiye'nin 762.736 kilometrekarelik bir alanda 13.648.270 bir nüfusa sahip olduğu ortaya çıktı. Sayım sadece nüfusun sayısı ile sınırlı olmayıp sayımda nüfusun etnik ve dinî yapısı ile ilgili olarak anadil, tâbiyet ve din gibi diğer nitelikleri de ortaya konulmaktaydı. Kesin sayım sonuçları 1929 yılında açıklandığında toplam 11.777.814 kişinin anadilinin Türkçe, 1.184.446 kişinin Kürtçe, anadili Türkçe dışında bir dili olanların sayısı 1.870.465 olarak tespit edilmişti⁴ (Bozbeyoğlu ve Çavlin, 2004, s. 83). Buna göre Osmanlı döneminin tersine artık ülkedeki Hristiyan nüfusun oranı 2.64'e kadar geriledi. 1913 yılındaki oran ise nüfusun dörtte birini kapsayacak şekildeydi (Çağaptay, 2002, ss. 218-219).

Sayımda ortaya çıkan duruma göre Türkiye'de kilometrekareye ortalama 18 kişi düştüğü görüldü. Aynı dönemde kilometrekareye düşen insan sayısı İtalya'da 133, Romanya'da 62, Bulgaristan'da 58 ve Yunanistan'da 49'dur. Ayrıca Türkiye'nin sadece yarısı kadar bir toprağa sahip olan Almanya'nın nüfusunun 70 milyon olduğu göz önüne alındığında Türkiye nüfusunun ne kadar "eksik" olduğu, Anadolu'nun neredeyse boş bir alan olduğu ortaya çıktı (Duman, 2008, s. 25). Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaştırma açısından diğer bir örnek oluşturan Sovyet Rusya, I. Dünya Savaşı öncesinde nüfus artışı kaydetmiş, I. Dünya Savaşı'ndaki Bolşevik İhtilali sonrası yaşanan büyük açlık sonucunda büyük insan kayıpları vermesine rağmen 1923 yılındaki sayımda nüfusunun yaklaşık 90 milyon olduğu ortaya konulmuştu⁵. Bir ülkenin nüfus

³ 1927 sayımına göre 13 milyon 600 binlik nüfusun 3 milyon 300 binlik kısmı şehirli, 10 milyon 300 binlik kısmı köylüydü. 1927 Nüfus Sayımı 2 Haziran 1926 tarihinde çıkan "Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Kanun" çerçevesinde yine 1926 yılında kurulmuş olan İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Kanun için bk. **Düster**, VII, 3. Tertip, Kanun No: 893, s. 1460. 1927 nüfus sayımı Anadolu'da mevcut nüfusun sayı, yaş, cinsiyet, ırk ve din gibi çok çeşitli açılardan ortaya konulması için yapılmıştır. Bu konuda geniş olarak bk. Seyfi Yıldırım, "Belçikalı Nüfus ve İstatistikbilimci Camille Jacquart ve Türkiye'de Modern İstatistik'in Kurulması (1926-1929)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 7-36, Mart 2010.

⁴ Bu sayımda 1-Nüfusun sayısı, 2-Artış hızı, 3-Kır – kent nüfus özelliği, 4-Yaş gruplarına göre dağılım, 5-Cinsiyet durumuna göre dağılım, 6-Nüfusun eğitim durumu, 7-Nüfus hareketleri (İç ve dış göçler), 8-Aktif nüfus özelliği (Üretici- tüketici nüfus) 9-Nüfusun meslek gruplarına dağılımı yani sosyo ekonomik yapısı öğrenilir.

⁵ Alp Yüce Kavas, "Rusya'da Nüfusun Azalması ve Güvenlik Kaygıları" http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.VshKd_KLSHc. adresinden 04.04.2016 tarihinde erişildi. Bu yazı dışında esas olarak, Devrim sonrası, nüfus politikaları çerçevesinde natalizm ve pronatalizm kavramları işletilmiş, I. Dünya Savaşı sonrası ulus-devlet gerçekliğinde Rusya'da da 'yeni' sıfatının her şeye ulanarak 'yeni aile', 'yeni (sovyet) yurttaş' tipinin inşası

politikalarında coğrafya hacmi, iklim, jeopolitik konum gibi hususlar yanında komşu devletlerin nüfusun sayısı ve diğer niteliksel özellikleri de etkilidir (Zaim, 1973, s. 23). Sonuçlara göre son yıllarda sürekli bir şekilde Türkiye'ye göç veren Balkan ülkeleri ve yakın komşularıyla nüfusun sayısı ve yapısı ile de bir karşılaştırma yapılmış oldu.

Bu çerçevede yukarıda verilen sonuçlara göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ülke nüfusu ile ilgili en önemli husus, I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletlerinin yanı sıra Rusya ve Japonya'nın da karşılaştığı gibi ülkedeki kaynakların ve endüstrinin kurulup işletilmesi, devlet hizmetlerinin yürütülmesi ile siyasi ve askerî açılardan oldukça yetersiz insan sayısıdır. Yani ekilemeyen toprakların ekilmesi, toplumun ihtiyaç duyduğu zanaatların icrası, ordunun ihtiyacı olan askerin temini ve büyük bir hızla girişilen modernleştirme çabaları ile sağlık, eğitim, bayındırlık başta olmak üzere devlet hizmetlerinin gerektirdiği insan ihtiyacı gibi durumlar açısından ortaya çıkan "nüfus eksikliği" meselesidir. Bu durum Türkiye'nin bundan sonraki nüfus politikaları ve bu konudaki girişimlerini etkileyen en önemli husus olacaktır. Falih Rıfkı 1927'de kaleme aldığı bir yazısında, Türkiye'nin komşularını, daha yerinde olarak Balkan coğrafyasını işaretleyerek, Belçika'yı da Avrupa'dan örnekleyerek "Bulgaristan'ın nüfusunun yüzde sekseni halis Bulgar olmak üzere 5 milyondur. Yunanistan'ın halis Yunanlı nüfusu da ancak o kadar tutuyor. Yugoslav ahalisinin ancak 4,5 milyon halis Sırp'tır. Türkiye'nin halis Türk nüfusu, Belçika'nın unsur-ı asli adedine takriben bir misli faikdir. Unsur-u asliyesinin yekûnu Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya unsur-u asliyelerinin hep birden yekûnuna muadil bulunan Türkiye, bu itibar ile Avrupa'nın en mühim devletlerindendir" şeklinde değerlendirmektedir. Necmeddin Sadak ise

etrafında, Sovyet Rusya'da kadın-anne rollerinin toplumsal hayatta yeniden tanımlanması, çok çocukluluğun teşviki ve artırılması, üretkenliğin devrimci kadın üzerinden yeniden kodlanarak ve fakat 'kadın eşitliği'nden taviz verilmek de istenmeyerek Lenin sonrası Stalinist NEP devri ile endüstriyel planlamacı bir evreye girilmiştir. Şu Batılı çalışmalara özellikle başvurulabilir: Alena Heitlinger, "Pronatalism and Women's Equality Policies", *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 7, No. 4 (1991): 343-375. <http://www.jstor.org/stable/20164593>; David L. Hoffmann, "Mothers in the Motherland: Stalinist Pronatalism in Its Pan-European Context", *Journal of Social History*, Vol. 34, No. 1 (2000): 35-54. <http://www.jstor.org/stable/3789509>; Aynı yazarın *Stalinist Values The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941*. Ithaca NY: Cornell University Press, 2003; Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge University Press, 1993. Yine özellikle iki savaş arası Faşist totaliter Avrupa'da izlenen nüfus siyasetleri hakkında karşılaştırmalı bir çalışma için bk. Maria Sofia Quine, *Population Politics in Twentieth-Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies*, Routledge, 1996.

yine, nüfus sayımın yapıldığı 1927 yılındaki yazısında; “...Nüfusunun heyet-i umumiyesi bizden fazla olan milletler vardır; fakat bunlarda yabancı unsurların adedi çok fazladır. Memleketimizde gayr-ı Türk unsurların adedi 1,5 milyon tahmin edilirse, Türk nüfusun miktarı Yunan, Bulgar ve Sırb unsur-u asılların hemen hemen yekûnuna müsavidir” diyerek Balkan ülkeleri ile bir karşılaştırma yapmaktadır (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, ss. 82-83). Bu dikkat çekmeler aslında Türkiye’ye göçün coğrafi yönünü de belirleyecektir.

Bu sayımda ortaya çıkan somut veriler ışığında bundan sonra nüfusun sayı ve yapısıyla ilgili olarak oluşturulacak nüfus politikalarının temel çizgileri belirlenmiştir. Türkiye bu dönemde nüfusun gerek niteliğini ve gerekse niceliğini artırma yönündeki genel itibariyle gelişme çabasında olan ülkelerin takip ettiği nüfus politikası paralelinde millî bir nüfus politikası belirledi. Bu çerçevede ortaya konulan nüfus politikasının önemli unsurlarından birisi de uzun süren savaşlarda üretim gücüne sahip olan “genç erkek” nüfusun kaybedilmiş olduğu gerçeği ışığında genç, doğurgan ve üretken nüfusun artırılması yönünde tedbirlere başvuruldu. Bu tedbirlerden birisi de 19 Ocak 1925 tarihli ve 23 maddeden oluşan 542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu’na göre 18–60 yaş arasındaki erkekler yol vergisine tabi tutuldu, ancak sakatlığı tespit edilen fakirler, öğrenciler, askerler ve hayatta altı çocuğu olanlar muaf tutulması oldu. Böylece genel itibariyle ekonomik vaziyeti sıkıntılı olan köylü bu vergiden kurtulabilmek adına da çok çocuk sahibi olma yoluna gitti (Özdemir, 2013, s. 218).

Nüfusun en azından yirmi-yirmi beş milyona çıkarılması yönündeki çabalar ve bu yöndeki hükümet politikaları ortaya konuldu⁶. Bu çerçevede çok çocuk sahibi olma özendirilirken, anne ve çocuk sağlığına özellikle önem verilmesi gibi tedbirlere başvuruldu. Bu politika Cumhuriyetin kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar geçerli oldu. Bu yıllardan sonra tam tersine nüfusun doyunluk noktasına gelmesi sebebiyle nüfus artış hızını azaltmaya yönelik bir nüfus planlaması politikası yürütülmeye başlandı (Kazgan, 1983, s. 1561).

Kadro Hareketi’nin ve Türk Devrimi’nin kalemşörü sıfatıyla Şevket Süreyya Aydemir’in “Çok nüfus, tok nüfus, şen ve zengin nüfus istiyoruz. Anadolu’yu boş, yoksul, yaşlı ve viran bırakan dünkü mazimize karşı, günden güne eşelenen ve alevlenen bir kinimiz vardır. Kalabalık, şen ve zengin Anadolu yaratmanın enerjisini, bu kinimizin gittikçe tazelenen ve taravetleşen şiddedinden alıyoruz. Dünün idaresinden teslim aldığımız bugünkü Anadolu, bütün tarihinin, tarih devirlerinin en tenha ve en bakımsız bir Anadolusudur. Bütün medeni

⁶ Alınan tedbirlerle kilometrekareye düşen nüfus oranının 1940 sayımında 23, 1945’te 24, 1955’te 31, 1965’te 41, 1980’de ise 58’e yükseldiğini belirtmek gerekir. Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009, s. 8 http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler. (pdf alınma tarihi: 22.02.2016).

kabiliyetleri ihmal edilmiş, ihtiyaçları azaltılmış, adeta medeniyet harici kılınmış 14 milyonluk bu memleket halkını en kısa zamanda hiç değilse iki misline çıkaramazsak, yarının çok nüfuslu ve ileri teknikli milletleri karşısında bekamızı tehlikeye atmış oluruz...” (Şevket Süreyya, 1932, s. 35) şeklindeki değerlendirmesi Cumhuriyet döneminin ilk safhasında takip edilen nüfus politikasının, kalkınma-sanayileşme ve ilerleme retoriğiyle bezenen ideolojik ve aslında bellek itkisini, Osmanlı yönetimi tarafından, bu devletin, çürüyen yapısıyla beraber aslı kurucu hanedanın soyu itibarıyla bağlandığı ve ancak son yüzyılda kısmen kendisine önem verilecek olan Türk etnik havuzu özelliğinde ‘ihmal edilen Anadolu’ imgesi konusunda vurguları da zımnen içermektedir.

1.2. Türkiye’ye Göç Veren Ükelere Dair Siyasi Yaklaşım, Resmîyet ve Hukukî Zemin

Cumhuriyet döneminde yukarıda genel çizgileri belirtilen nüfus politikaları bu dönemdeki göç politikalarını oldukça güçlü bir şekilde hatta her iki politika birbiri içerisine geçmiş bir vaziyette birbirini etkilemiştir. Cumhuriyetin kurucuları tarafından nüfustaki noksanlığın giderilmesinde millî sınırlar dışında kalan aynı ırk ve aynı kültürden olan unsurların göçmen olarak Anadolu’ya gelmeleri nüfusun artışında olumlu katkı yapacak güçlü bir unsur olarak görüldü⁷. Nitekim Atatürk bu hususta 16-17 Ocak 1923’te İzmit’te gazetecilerle yaptığı mülakatta, “...Memleketin nüfusu sayan-ı teessüf bir derecededir. Zannedirim ki bütün Anadolu halkı sekiz milyonu geçmez... Şimdi biz bunu telafi etmek istiyoruz... hudud-ı milliye haricinde kalan aynı ırk ve hars anasını da getirmek ve onları da müreffeh bir halde yaşatarak nüfusumuzu tezyid etmek lazımdır ki, buna da tevessül olunacaktır. Eğer Rusya’dan da getirmek mümkün olursa oradan da getireceğiz. Fakat bence Makedonya’dan, Garbî Trakya’dan kâmilen Türkleri buraya nakletmek gerekir ve bir daha Avrupa seferi yaparak oralara gitmeyi düşünmemeliyiz... Bu memleket Almanya’nın iki mislidir. Almanya’da 70 milyon nüfus vardır. Bizde 8 milyon nüfus vardır” sözleriyle nüfus ve göçle ilgili politikaların dinamik bakışını ortaya koymaktaydı (Arı, 1982, s. 54).

Ömer Lütfi Barkan, “Yurt dışında kalmış olan Türk soyundan ve Türk kültüründen muhacirlerin ana vatanda muvaffakiyetli bir şekilde iskânları işi, memleketimizin iktisadi veya siyasi hayat davalarıyla alakadardır. Gerçekten,

⁷ Nüfus politikaları çerçevesinde uygulanmaya çalışılan, Cumhuriyet hükümetleri özellikle çok çocukluların mülkiyet ve vergi muaflığı, toprak, analık, meslek sigortası, çocuk zammı kanunları, gelir vergisi kanunlarında evliler ve çocuklar için muafıklar konması, verem, trahom, frengi sıtma gibi hastalıklarla mücadele edilmesi yönünde çalışmalar ve uygulamalar yapmışlardır. Bunlar hep nüfusu himaye ve çoğaltmaya yönelik girişimlerdir. Tahsin Banguoğlu, “Çok nüfuslu Türkiye”, *Ülkü*, IX/98, 16 Ekim 1945, ss. 2-3; Önder Duman, “Atatürk Döneminde Romanya’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Bilgi*, Bahar 2008, Sayı 45, ss. 23-44, ss. 24-25.

bir milletin kalkınmak iradesi ve bilhassa uzun asırlar boyunca milletlerin ve kültürlerin istikbali meselesi bahis mevzu olduğu zaman o memleket ve medeniyetlere has nüfus imkân ve şartları büyük bir ehemmiyet kazanmıştır... Bu sebeple, makine medeniyetinin nimetleri içinde müreffeh çoğalan genç milletler karşısında Türk soyunun varlığını muhafaza edebilmek için, mümkün olduğu kadar bir araya toplanmaya, çoğalmaya ve milletlerarası amansız çoğalma yarışını kazanmaya ihtiyacımız vardır” diyerek nüfus politikaları ve nüfus artışı çerçevesinde Türkiye’ye yapılacak bir göçe sıcak yaklaşmakta ve konuya büyük bir önem verdiğini ortaya koymaktadır (Barkan, 1949, s. 205).

Bu çerçevede 1900’lü yıllar sonrasında gelerek Anadolu’nun muhtelif yerlerine geçici olarak yerleştirilenlerin vatandaşlığa resmen kabul edilmeleri sağlandı. Bu dönemde Fransa ile 1921’de yapılan Ankara Antlaşması gereği tren hattının güneyinde kalanlarla Resulayn Çeçenleri de vatandaşlığa kabul edildiler. Dönemin Bakanlar Kurulu kararlarına göre; Millî Mücadele döneminde Anadolu’ya göçün devam ettiği, bu göçün Vekiller Heyeti (Ankara Hükümeti) tarafından değerlendirmeye alındığı ve vatandaşlığa alınma taleplerinin çoğunlukla kabul edildiği anlaşılmaktadır. TBMM’nin önceden göç etmiş ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ikamet etmekte bulunan göçmenleri Haziran 1921 gibi oldukça erken bir tarihte vatandaşlığa kabul etmesi TBMM’nin siyasi hâkimiyeti ve sonraki evreler bağlamında konumuz açısından da dikkate değer bir durumdur. Bunlar arasında Türkistan, İran ve Azerbaycan Türklerinden, Rusya Kazan Türklerinden, Türkistan gibi mahallerden, Rus Bolşevik devrim ve rejim baskısı ile kaçarak gelenlerle, Kırım, Batum, Kavala, Köstence, Saray-Bosna, Selanik, Siroz, Hirsuva, Radvişne, Nevrokop ve Batum, Bulgaristan Romanya gibi gerek eski Osmanlı tarihî coğrafyası ile akrabalık bağları bulunan Türk ve diğer Müslüman unsurlar da bulunmaktaydı⁸.

Dolayısıyla daha çok erken bir tarihte yeni devletin vatandaşlıkla ilgili sınırları ve tanımlamalarının ipuçları ortaya çıkmaktaydı. Bu tanımlamada Türk ya da Türklerle birlikte uyumlu bir şekilde yaşamayı kabul eden, bundan gocunmayan, tersine memnuniyet duyan diğer Müslüman etnik gruplar bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklardan Anadolu ve Trakya’ya sığınan mültecilerin daha sonra üzerinde varılan mutabakatla “birlikte yaşama kabiliyeti” olanların vatandaş tanımlanmasında dar bir etnik tanımlamaya sapılmadan olabildiğince geniş bir çerçeve içerisinde vatandaş olarak sıfatlandırıldığı görülmektedir (Çağaptay, 2002, s. 220). Tabii dönemin şartları gereği vatandaşlığa kabul tanımlamasının TBMM tarafından “tabiiyet-i Osmaniye’ye kayd ve kabul” olarak ifadelendirilmiş olduğunun altı çizilmelidir. TBMM hükümetinin ise henüz müstakil bir muhacirin müdüriyeti veya bu

⁸ BCA, 30..18.1.1, 1091, Ek No. 1-87, 3.32..2, 8/9/1921. 3.32..2.; 30..18.1.1, 1204, Ek No. 1-96, 4.37..15., 23/11/1921.

misilli bir teşkilatı olmadığından Hariciye Vekâleti bu işi üstlenmiş durumdadır. Ancak bu noktada önemli bir hususu da belirtmek gerekir. O da Batı Trakya gibi ekseriyet açısından Türk olan bölgelerdeki nüfuzu kaybetmemek amacıyla buralardan gelen göçler Mütareke dönemi için kabul edilmedi, gelmelerinin önü açılmadı ve özellikle Batı Trakya'dan gelenler de bazı durumlarda geri gönderildi. Çünkü özellikle Yunanistan ve Ermeniler Wilson İlkelerini kendi lehlerine uygulatabilmek amacıyla İzmir ve Batı Trakya ve Elviye-yi Selase gibi bölgelerden Türk nüfusu göç ettirme politikaları tasarlamaktaydılar (Yıldırım, 2014, s. 77). Bu dönemde vatandaşlığa kabul edilenler çok daha önceden gelmiş olanlardı.

Sadece Türkiye bağlamı için geçerli olmayan göç-nüfus ilişkisi kurulurken yapılan tespitler şudur: Göçlerle birlikte göçü kabul eden ülkeye daha ziyade genç ve üretken bir nüfusun gelmesi, gelenlerin 20-35 yaşlarında olmaları göç alan ülkedeki mevcut kültürel ve etnik yapıya katkıları oldukça önemli avantajlar oluşturmaktadır. Aynı zamanda göçlerle beraber gelen nüfus içinde meslekler, okuryazarlık ve din de yapısal değişimler meydana getirebilmektedir (Cillov, 1960, s. 364). Bu açıdan ülkeye gelen nüfusun üretici nitelikli kapasitesi, üretici olabilecek yaş ve kapasitede olması da göç faktörünün etkinliğini arttıran hususlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Atatürk'ün, “Nüfusumuzu her şeyden evvel arttırmak ihtiyacı içinde olduğumuzu kimse inkâr edemez. Bu hususta hariçten muhacir getirerek miktarı arttırmak kadar ve belki bundan birkaç kat fazla olarak doğumu çoğaltmak ve ölümü azaltmak suretiyle arttırmaya savaşmak ehemmiyetlidir...” (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 224) sözleri göçün yukarıda verilen katkılarına atıf yapmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler, “makine medeniyetine sahip” olmanın sağladığı nimetlerin ve avantajlarla daha rahat çoğalabilmektedirler. Makine medeniyeti kol gücüyle yapılan üretime göre toplumsal refahı üst seviyelerde temin etmiş bir kalkınmış toplumsal yapıyı ifade etmektedir. Böylece tarım toplumlarına göre de bu refahı sağlamış ve bu refah sayesinde evlenmeler ve doğum oranları artış göstermiştir. Türkiye’de ise makineleşmiş tarımsal üretim, üretimin en fazla yer kaplayan kalemi olup geniş halk kitleleri için ancak küçük geçimlik mahiyetindedir. Ayrıca bu dönemde milletler arasında amansız bir çoğalma rekabeti vardır ve bununla rekabet etmek Türk soyunun geleceği açısından önemlidir. Bu ifadeler Cumhuriyet elitinin göçle gelecek nüfusa olumlu baktığını, hatta aşırı bir anlam yüklediğini, beklentiler üzerine siyasetlerini biçimlendireceğini de göstermektedir.

Atatürk ve Cumhuriyet bürokratının da büyük bir titizlikle üzerinde durduğu göçmen kabulünün en önemli amacı, Lozan ile kesinleşen sınırları içinde, millî bilinci kavramış ve özdeş bir toplum yaratmaktır. Göçler sonunda göçle gelen gayr-i Türk Müslümanların buna büyük katkı yapacakları hesap edilmişti.

Türkiye’deki göçmenler üzerinde yapılan akademik çalışmalarda da gerek Türk, gerekse diğer etnik gruplardan olan Boşnak ve Arnavutların genel itibariyle Türkiye’deki milli bütünlüğüne uyar bir tutum sergiledikleri, bu ülkede beraber yaşamaktan memnuniyet duydukları ve ortak bir tarihî geçmişe de sahip oldukları görülmektedir (Ünal, 2012, ss. 27-40). Böylece göç politikalarında ortaya konulan hedeflere uygun olarak bu göçmenlerin Türkiye’nin bütünlüğüne önemli katkılar yaptıkları anlaşılmaktadır.

Dönemin aydınları da nüfus ve göç arasındaki doğrusal ilişkiye vurgu yaparak nüfusun artırılması hususunda göçün önemine işaret etmişlerdir. Yaşar Nabi Nayır, 1939 yılında kaleme aldığı bir yazısında, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya’da bulunan Türklerin Anadolu’ya iskânlarıyla da nüfusun daha sağlıklı ve hızla artırılabilceğini ortaya koyarak, “Balkanlardan memleketimize bir buçuk milyona yakın vatandaş getirmek mümkündür. Bu insanlar hele süratle çoğalan bir ırka mensup olunca, nüfusa ihtiyacı olan bir memleket için büyük bir nimettir” ve “hızlı bir göç siyaseti, hem bütün anavatan Türklerini müteessir eden bir vaziyete nihayet vermek, hem de memleket için büyük ehemmiyetini işaret ettiğimiz nüfusumuzu arttırmak gibi iki ayrı cepheden kendini zorlayan bir zarurettir” sözleriyle bu politikanın ancak millî bir politika ile oluşabileceğini, içerde uygulanan politika ile yılda yirmi bin kişi kazanmaktansa kötü şartlarda yaşamakta olan vatandaşların Türkiye’ye göçüyle nüfusun daha hızlı artmasının sağlanacağını savunmaktadır (Erdal, 2011, s. 7; Güriz, 1975, s. 73).

Gerek siyasi iradenin gerekse dönemin aydınlarının ortaya koydukları mesajların içeriğine dikkat edildiğinde Anadolu’ya gelecek göçe sıcak bakılmakla birlikte gelecek olanların yapısıyla ilgili sınırlamaların da yapıldığını görmek gerekir. Göçle geleceklerin ya “Türk soylu” olması ya da “Türk kültürü”ne dâhil olması şartları ortaya konulmaktadır. Bu şart ve sınırlamalar bir ulus-devlet inşasındaki en önemli hususu işaret etmektedir: “Türdeş nüfus”. Bu sınırlamada Türk soylu olmak ise direkt olarak bir etnik şart olarak görülmemelidir. Bu çerçevede Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanlara “Türk denmesi”, Türk denince de Müslüman kimliğinin akla gelmiş olmasını da hesaba katmak gerekmektedir. TBMM’nin 1921 yılında vatandaş olarak kabul ettiği kişilerin de sadece Türk ırkından olmadıkları da malumdur. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan arasında 1914 yılında tasarlanmış olan ancak I. Dünya Savaşı sebebiyle gerçekleştirilememiş olan nüfus takasının 1923 yılı başında iki ülke arasında yapılan bir protokol çerçevesinde yapılması da sürpriz olmamıştır. Böylece her iki taraf da homojen nüfusu sağlama yolunda göçün doğrudan etkisini duymuş oldular. 1923 Ahali Mübadelesi’nde Karamanlı Ortodoks Türk cemaatine mensup kişilerin Yunanistan’a gönderilecekler arasına dâhil edilmesi ülkedeki din birliğinin de göz ardı edilmediğini göstermektedir. Bu tutum Türkiye’ye gelecek göçmenlerin Türk kökenli olmasına özen gösterilmekle

birlikte özellikle din faktörünün göz ardı edilmediğini de açıkça göstermektedir. Bu şekilde Türkiye, kendisini sığınacak bir liman ve bundan sonraki vatani olarak kabul eden ve yaşadıkları topraklarda çeşitli sebeplerle huzursuz, mutsuz olan kişilerin toplanma merkezi hâline geldi. Türk hükümeti Yunanistan, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerle yaptıkları antlaşmalarda “Müslümanlardan” bahsetmekteydi. Bu antlaşmalar Türkiye’ye girişin anahtarı olarak İslam olmaktan geçmekteydi (Çağaptay, 2002, ss. 223-224).

Cumhuriyet döneminin nüfus ve göç politikaları söz konusu olduğunda 1934 İskân Kanunu son derece büyük bir önem arz eder. Kanunla kendi başına veya toplu bir halde Türkiye’ye gelmek isteyen, Türk soyundan meskûn veya konar-göçer aile-fertler ve aşiretlerin, “Türk kültürü”ne bağlı meskûn kimselerin, Dâhiliye Vekilliği’nin emriyle Türk vatandaşlığına kabul edilmeleri kararlaştırıldı. Aynı Kanuna göre, “anarşistler, casuslar, göçebe Çingener ve memleket dışına çıkarılanlar” göçmen olarak memlekete alınmayacaklardı. Bu Kanun nüfusu arttırmak amacıyla yurt dışından Türk soylu olanların Türkiye’ye göç etmesini kolaylaştırdığı gibi, toprak dağıtılırken nüfus faktörünün önemle göz önünde tutulması ve çok çocuklu ailelere toprak verilmesi, çok nüfuslu göçmen ailelerinin Türkiye’ye gelmelerini de teşvik etti (Yeşiltuna, 2006, ss. 46, 51, 64,74).

Nitekim 20 Nisan 1924 Anayasası’nın 88. Maddesinde, milliyet esasına dayanan devletin vatandaşlık bağının belirlenmesinde bu kapsayıcı yaklaşım - her ne kadar ‘benim Çingenem bana yeter, başkasının çingesini istemem’ şeklindeki Çingenelele dönük dışlayıcı bakış bir tarafa-, “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir” ifadesiyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal eden ve çeşitli dil ve ırklara mensup alt-kimlikler reddedilmeyerek tam aksine birleştirici bir tavır ortaya konuldu. Vatandaşlığa alınma ya da vatandaşlıktan çıkarılma uygulamaları bu noktada dönemin anlayışını yansıtır mahiyettedir. Vatandaşlığa alınmayı belgeleyen Bakanlar Kurulu kararlarında vatandaşlığa kabul edilen kişileri tanımlarken önceleri “Müslüman”, daha sonra bir dönem “Türk”, daha sonraları da “şahıs” kavramlarının kullanılması, Cumhuriyet dönemindeki uygulamalarda Osmanlı son döneminin de bir devamı olarak her ne kadar milliyetçilik düşüncesi ağır basmış olsa dahi katı bir etnik anlayış yer almadı. Vatandaşlıktan çıkarılmada daha çok devlete sadakatsizlik ve üzerinde ülke için şüpheli/tehlikeli etiketler bulunanlar için söz konusu oldu (bu konuda daha geniş olarak bk. Çağaptay, 2003). Bununla birlikte mevcut nüfus bu şekilde birleştirici bir tanımla tanımlandıktan ve daha önce de gelenlerin vatandaşlığa resmen kabulleri tamamlandıktan sonra nüfus yapısında meydana gelecek değişiklikler açısından da bölücü, ayrıştırıcı unsurlara yer vermemeye özen gösterildi. Bu sebeple Türkiye teorik olarak, Türk kültürüne sahip olmayanların veya uyum sağlaması güç olanların kitlesel göç taleplerini kabul etmemekteydi. Bu durumun en

önemli sebebi ise Osmanlı Devleti'nin siyaseten tasfiyesi sürecinde ne Osmanlılık ne de İslamlık üzerinden, tarihin seyri milliyet ilkesine göre değişmekte olduğundan, yaşanan ve her türlü çabaya rağmen halledilemeyen “ortak ve bağlayıcı ulusal kimlik” probleminin Cumhuriyet döneminde de yaşanmasının önüne geçilmeye çalışılmasıydı. Doğrusu bu, eşyanın doğasına da aykırıydı, emperyal birimler yerini ulus-devletlere bırakarak, bu siyasi birimde de “asli çoğunluk” esası etrafında inşa edilerek kurulmak yönünde devletlerin biçimlenmesini beraberinde getirecek, ‘azınlık’ olgusu, her halükarda etnik ile din/mezhep statüsü esas alınarak ancak antlaşmalar yoluyla tayin edilecek, bu bağlamda da yeni ulus-devletlerin emperyal belleği daima devreye girecekti. Bu durum, Türkiye’ye göç veren-göç alan ülkeler için de çifte yönde geçerli idi, ister Balkanlar olsun isterse Sovyet Rusya olsun.

Cumhuriyet döneminde Türkiye’ye yönelen göç büyük oranda, Türkiye’nin tarihî coğrafyasına açık oldu. Nitekim Balkan coğrafyasından gelen kitlesel göçler yanında Çarlık Rusyası coğrafyası; Kafkasya başta olmak üzere daha önce belirtilen hatlar, İran, Çin Türkistanı gibi diğer coğrafyalardan gelen Türk ve/veya Müslüman unsurlar Türkiye’ye muhacir ve mültecilerin bireysel göç talepleri de kabul edilmekteydi. 1921 ile 1938 aralığında gerçekleşen göçlerin bazen 3, 13, 18, 23, 30 tane gibi az sayılarda olup bunlar serbest göçmen olarak kabul edilmişlerdi. Kafkasya, Suriye gibi coğrafyaların yanı sıra Rusya’dan 3, Yugoslavya’dan 2, Arnavutluk’tan 1, Bulgaristan’dan 5, diğer bir belgede yine çoğunluğun Bulgaristan’dan 9, Yugoslavya’dan 3, Romanya’dan 1 kişinin ve bunların tamamının Müslüman olduğu görülmektedir⁹. Münferit göçler çoğunluk itibarıyla Türkiye’nin tarihî coğrafyasından olduğu gibi hariç ve uzak coğrafyalardan da olabilmekteydi.

Göç politikasının en fark edilir yönü pratikte Müslüman olmayanların vatandaşlığa kabul edilmesinin sadece “özel durumlarda” gerçekleşmiş olmasıdır. Özellikle Atatürk döneminde vatandaşlığa kabul ile ilgili arşiv belgeleri incelendiğinde çoğunlukla İslam dinine mensup olanların vatandaş olarak kabul edilmesine karşın, ancak çok az sayıda gayr-i Müslim’in vatandaşlığa kabul edildiği anlaşılmaktadır. Müslüman olmayan ve tarihî coğrafyadan gelmeyen göçler münferit göçler şeklinde yok denecek kadar azdır. Bakanlar Kurulu kararıyla 1925 yılında vatandaşlığa kabul edilen 13 kişiden 9’u İran, Tebriz, Manastır, Doğu Türkistan gibi yerlerden gelen Müslümanlardır; 4 kişilik bir Yahudi ailesi ise zaten bir süredir İstanbul Beyoğlu’nda ikamet etmekte olduklarından vatandaşlığa kabul edilmiştir. Gayr-i Müslimlerle ilgili olarak gerçekleşen bu ender uygulamalardan biri de 1928 yılında bazı Yahudi kökenli göçmenlerin Türkiye vatandaşlığına kabul edilmeleridir¹⁰. Bunların yanı

⁹ BCA, 030..18.1.1., 1050, Ek No. 1-85, 3.30..1., 10/7/1921.

¹⁰ BCA, Fon Kodu: 30..18.1.1, Kararname No: 2201, Ek No. 1-154, Yer No: 14.43..13, Tarih 12/7/1925; BCA, 30..18.1.2, Kararname No. 7488, Ek No. 1-195 Yer No:

sıra Türkiye'ye hizmet etmekte olan bazı Yahudi ve Hristiyan işbilir yabancıların da ihtida şartı olmadan vatandaşlığa kabul edildikleri görülmektedir. Daha önce İstanbul'a gelmiş olan Beyaz Rusların kabulünde de ihtida şartı aranmadı. Ancak Balkanlar ve Rusya gibi topraklardan vatandaşlığa geçmelerde ihtidanın şart olduğu anlaşılmaktadır (Çağaptay, 2003, ss. 177 vd.). Yahudilerin kabulünün de aslında yine Osmanlı bağlamıyla, özellikle Rusya'dan geliyorlar ise Yahudi Sorunu içinde anlamlı bir ilişkisi vardır. Tabi geçici ikamet dönemlerinde iyi halleri yapılan tahkikatla belirlenmiş olanlar için olumlu bir tavır söz konusudur. Böylece bu dönemde millî ekonomi, millî ordu gibi yaklaşımlarda daha görünür olan ulus-devletin milliyetçi yaklaşımları yukarıda mahiyeti vurgulanan göçle ilgili politikaların oluşmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Müslüman Türk kütlenin göçü bahsinde, 1925 yılı ile 1928 yılları arasında Türkiye'ye çoğunluğu Yugoslavya'dan olmak üzere Bulgaristan ve Romanya'dan gelen 121 Türk mülteci ve muhacirin 1930 yılında vatandaşlığa kabul edildiği görülmektedir¹¹. Daha sonraki kararâmelerde de aynı şekilde çoğunluğu Yugoslavya (Sırbistan), Bulgaristan ve çok azı da Romanya (8) ve Arnavutluk'tan (1) 1928 ve 1929 yıllarında gelen 188 ve 121 mülteci ve muhacirin vatandaşlığa kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu belgelerde çoğunlukla *mülteci* ve *muhacir* kelimeleri birlikte ve fakat birbiri yerine geçmeyerek kullanılmaktadır. Mülteci oluşun kıstası sığındığı ve sığınmanın sebebini oluşturan ve mülteciyi kabul eden ülke bağlamında çifte hukukî durumu ifade eder; mülteci, soy-boy, dil, ırk, dinî sebeplerden ötürü yaşaya geldiği ülkede 'korku, endişe, zulüm' gördüğü için kaçar ve yurt veya sığınma arar. Muhacir için bu şart aranmaz¹².

1931 ve 1932 yıllarında Bulgaristan Yugoslavya ve Romanya Müslümanlarından 276, 326, 147 ve 134 kişinin toplu listeler halinde Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlığa kabul edildiği görülmektedir¹³. Burada verilen belge örneklerinde de açıkça görüleceği üzere Balkan ülkelerinden gelen çok sayıda göçmen ve mülteci "Müslüman" tabir edilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu Türk asıllı olmak üzere diğer bazı etnik Müslüman unsurlar da

1.10..38, 26/12/1928; BCA, 30..18.1.2, Kararname No. 7488, Ek No. 1-195, Yer No: 1.10..38, 26/12/1928.

¹¹ BCA, 30..18.1.2, Kararname No. 9616, Ek No. 1-204 Yer No: 2.19..12, 28/6/1930.

¹² BCA, 30..18.1.2, Kararname No. 9617, Ek No. 1-205, Yer No: 2.19..13, 22/6/1930; BCA, 30..18.1.2, Kararname No. 1-206, Yer No: 2.19..14, 22/6/1930.

¹³ BCA, 30..18.1.2, 11663, Ek No. 1-321, 23.61..5.; 30..18.1.2, 12384, Ek No. 1-350, 26.16..1, 17/8/1931; 30..18.1.2, 11336, Ek No. 1-310, 21.44..17, 13/3/1932; BCA, 30..18.1.2, 12522, Ek No. 1-353, 27.22..19, 2/4/1932; 30..18.1.2, 12568, Ek No.1-356, 27.25..5, 20/4/1932. Eklerinde 105, 81, 66, 123, 393, kişilik listelerde yine ayrı bölgelerden kabul edilen mülteci ve muhacirlerin isimleri bulunmaktadır.

bulunmaktaydı. Bazen de kitleler hâlinde gerçekleşmiş ve kitleler hâlinde gelen göçmenler belirli bir program dâhilinde “iskânlı göçmen” statüsünde devlet eliyle iskân edilmişlerdir. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren savaşların sona ermesine rağmen Türkiye’ye göçlerin devam etmesinin sebeplerinden birisi de ekonomidir. Bu çerçevede 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın da göçler üzerinde önemli bir etkisi olacak ve bundan sonra Türkiye ülkeye yönelen yeni göçleri kabul etmek durumunda kalacaktır (Duman, 2008, s. 26).

1.2.1 Bulgaristan

Cumhuriyet döneminde Türkiye’ye en yoğun göç veren ülke Bulgaristan oldu. Ekonomik bunalım sebebiyle Türkiye’ye özellikle bu konuda büyük sıkıntı çekilen Bulgaristan’dan (ve Romanya’dan) iltica yoluyla peyderpey gelen göçün bir düzen ve programa bağlanması kararı alındı ve bu karara göre göç, Türkiye’nin belirlediği programa göre, kitlesel olarak kabul edilmeye başlandı (Duman, 2009, s. 477). II. Dünya Savaşı öncesinde bu ülkeden gerçekleşen göçler 1925 tarihli Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi hükümlerine göre yapılmaktaydı.

1878 yılında kurulan Bulgaristan’da sınırlar içindeki halk modern anlamda millet özelliği taşıyan bir yapı arz etmiyordu. Bu durum Bulgar yöneticilerinin bir millet inşası yolunda nüfus ve azınlık politikalarını homojen bir nüfus oluşturma yönünde geliştirdi. Ülkeye gelen-giden göç bu çerçevede yönlendirilip yönetildi. Bu sebeple diğer ülkelerdeki etnik Bulgarları ülkeye çekme yolundaki çabalar yanında Ortodoks olan diğer etnik grupların ve Katolik Bulgarların Ortodoks yapılmasına yönelik çabalar bu gruplar üzerinde büyük bir baskıyı da beraberinde getirdi. Sayı itibariyle ülkenin %20’sine sahip olan ve aynı zamanda da çoğunluk nüfusla aralarında oldukça kültür, din, dil farklılıklarına sahip olan Müslüman Türkler uzunca bir süre rahat olmalarına rağmen daha sonra asimilasyon ve baskılara maruz kalmaya başladılar. Ülkedeki Türk ve Pomak nüfusun varlığı ile ülkedeki Türklüğe dair iz ve etkiler, doğal olarak Bulgar milliyetçiliği bunun, aşırı yorumlarını, siyasî iktidara kuvvet veren yapılarca destekletici yöneticiler için daima sıkıntı oluşturdular. Ülkedeki özümseme uygulamaları Makedon, Ulah, Çingene gibi daha küçük gruplara yönelmiş, ancak daha büyük ve örgütlü bir grup olan Türkleri ise asimilasyona tabi tutamadıklarından şiddete ve göç etmeye maruz bırakmışlardı (Karpas, 2012, ss. 263 vd).

Bu anlamda yeni kurulan Balkan ülkeleri hem türdeş nüfus inşa işine hem de nitelikli soydaş arayışına girerek diğer Balkan topraklarındaki akrabalarını ülkeye toplayarak nüfus açısından kuvvetli olma yönünde girişimlerde bulundular. Bunun en güçlü örneklerinden birini Bulgaristan oluşturur. Bulgaristan’da Osmanlı geçmişine mümkün olduğu kadar reddiye yapılması, kötülenmesi ve izlerinin silinmesi, nüfus siyasetlerinin de merkezine

yerleştirildi; yeni bir ulusal kimlik, toplum ve yeni bir devlet inşasının temeli olarak kullanıldı. Böylece hem Bulgar dilinin ve hem de dininin kendi coğrafyasında en etkin unsurlar hâline gelmesi için büyük çaba sarf edildi (Koyuncu, 2006, ss. 197-243).

Bulgaristan'da 1878 Berlin Antlaşması sonrasında ülkedeki Osmanlı izlerini silmek amacıyla Osmanlı dönemini hatırlatan çok sayıda cami, mescit, minare, medrese, hamam, mezarlık, tekke, türbe, han, kervansaray vb. eserler çeşitli bahanelerle yıkıldı. Böylece ülkede bu eserlerle başta camiler olmak üzere görünür olan Türk imajının yıkılarak Ortodoks Bulgar karakterinin vurgulanması amaçlanmaktaydı. Bu şekilde camilerin bazıları yıkılmış, bazıları ise kilise, müze, okul, hastane, matbaa, depo ve cephanelik yapılmıştır. Sofya'da 93 harbenden önce mevcut olan 44 camiden yalnızca bir tanesinin ayakta kalması bunun en önemli ispatlarından birisidir (Koyuncu, 2006, ss. 197-198). Bu din taassubu ve milliyetçilik anlayışı ülkede yaşayan Türkleri harekete geçirecek ve yüzyıllarca yaşadıkları toprakları terk etmeye başlayacaklardır. Neredeyse tüm Balkan ülkelerinde göç ettirme etnik arındırmanın en kati çözümü olarak görülmüştür.

Nitekim Balkan Savaşları sırasında ve hemen sonrasında bu topraklarda artık yaşayamayacaklarını gören Türklerin bir kısmı buradan ayrılarak geri kalan Osmanlı topraklarına göç ettiler (Hakov, 2002, s. 419). Diğer taraftan da Doğu ve Batı Trakya ile Makedonya ve Dobruca'da yaşayan Bulgarların büyük çoğunluğu da Bulgaristan'a göç ettiler. Karşılıklı göçün bir neticesi olarak Bulgaristan'da 1880 yılında yaklaşık 2.000.000 kişi olan Bulgarlar, 1900 yılında 3.700.000, 1926'da ise 5.400.000 oldu (Şimşir, 1986, ss. 18-19). Balkan ülkelerinde 1911 yılında mevcut 2.315.293 kişiden daha sonra yapılan istatistiklere göre aynı topraklarda kalan Müslüman sayısı 870.114 kişidir. Toplamda 812.771 kişi de Türkiye'ye göç etmiş, 632.408 kişi ise bu arada vefat etmiştir. Böylece Müslüman nüfusun sadece 1/3'ü bu topraklarda kalabilmiştir (Ağanoğlu, 2012, s. 355).

Nitekim Bulgaristan'dan Türkiye'ye, Cumhuriyetin ilânından II. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede gelen göçlerin sayısı 300.225'tir. Ancak 1940-1949 arasında bu sayı oldukça aşağılara inerek ancak 21.353 oldu (Çolak, 2013, ss. 117-118)¹⁴. II. Dünya Savaşı yılları dünyada büyük bir sarsıntı ve çöküşü de beraberinde getirdi ve bu durum toplumsal, ekonomik ve siyasi olarak etkisini gösterdi. Bunun yanı sıra savaş sonrasında Sovyet Rusya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlar'da etkili olmasının sonucu olarak Balkan ülkelerinde rejim değişikliklerinin ortaya çıkmasıyla Türkiye'ye yeniden bir göç dalgası başladı. Özellikle Balkan topraklarından Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan'dan gelen göçler kitlesel anlamda göç dalgaları şeklinde söz konusu oldu.

¹⁴ Bu sayı Şimşir'de 198.688 olarak verilmektedir (Şimşir, 1986, s. 209).

Bu çerçevede savaş sonrasında Bulgaristan'da 9 Eylül 1946'da Komünist Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bu defa ülkede yaşayan azınlıklar üzerinde bu kez de komünist ideolojiye dayalı kültürel bir asimilasyon politikası, ateizm siyasetleriyle beraber yürütüldü. Nitekim Bulgaristan'da ilk Komünist Başbakan olan Georgi Dimitroff 16 Şubat 1946 günü yaptığı konuşmasında; "Balkanların yalnız Balkanlılara ait olmasını ve Slavların Balkanlarda başrolü oynamalarını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara hükmettiği geçmiş zamanın nişaneleri tamamen silinmelidir" diyerek Türkler üzerine uygulanacak politikanın ipuçlarını vermektedir (Biçer, 2007, ss. 92-93).

Bu rejim değişikliği ile birlikte özel sektörün elindeki büyük sanayi kuruluşları ve bankaların devlet tekeline alınması, ülkenin COMECON ve Varşova Paktı'na üye olması, eğitim, kültür ve mülkiyet konusunda radikal değişimler yaşanması ile birlikte toplumsal huzursuzluklar başladı. Komünist ideoloji çerçevesinde eğitim ve kültürel uygulamalarla bütün azınlıkların bilinçleneceği, sınıf çıkarlarının her türlü etnik ve kişisel çıkarların önüne geçmesiyle Bulgar sosyalist çıkarların oluşturulacağı şeklinde bir politika takip edilerek Bulgar Sosyalist Devleti ile özleşmiş tek bir ulus yaratılması amaçlandı. Ayrıca dinî inançlar da ateizmin baskısında biçimlendirilmek istendi. Daha sonra 1949 yılından itibaren katı bir şekilde uygulanmaya başlanılan arazilerin zorla kolektifleştirilmesi ve devlet uhdesine geçirilmesi bütün Bulgar toplumunda rahatsızlık yarattı. Toplumda bu uygulamalara direnenler 1949 yılında açılan Belene kampına gönderildiler. Ayrıca Bulgaristan 1950'de başlayan Kore Savaşı'nda Türkiye'nin taraf olması sebebiyle bir nota vererek 250.000 Türkün göçmen olarak alınmasını istedi. Bu şartlar altında Türkler artık bu coğrafyada yaşanılmayacağını düşünmeye başlayıp Türkiye'ye göç etmek için yeniden harekete geçtiler (Özcan, 2016, ss. 53-58). Türkiye'ye gelen göçmenlerin ancak %11'i kendi istekleriyle gelmişler, çoğunluğu ekonomik, etnik, dinî komünist baskıdan kaçarak Türkiye'ye sığınmışlardı (Ağanoğlu, 2012, s. 363).

Bu ortamda Balkanlar'dan özellikle de Bulgaristan'dan yeni bir göç dalgası geleceğini hisseden Türkiye'de yönetim Bulgar vatandaşlarını ülkeye kabul noktasında aceleci ve baştan kabulcü davranmaktan imtina eden bir politika ortaya koydu.

Nitekim Filibe Konsolosluğu'nun 29.05.1946 tarihli yazısında, Türkiye'nin göçe yönelik değişen bakışı şu şekilde ortaya konmaktaydı: "(...) Filvaki hayat şartlarının yalnız Bulgaristan'da değil hemen hemen bütün şarki Avrupada aynı derecede müşkül olduğu, göç işinde ise mal ve mülklerini burada bırakarak ve hükümetimizin kendilerine hiçbir yardımda bulunmayacağı bu günlerde ana vatana gitmenin hiç de doğru olmayacağı ve normal zamanların avdetine intizaren bir müddet daha sabredilmesi ırkdaşlarımıza söylenmektedir (...)" (Özcan, 2016, s. 54).

Bulgaristan'daki Türklerin iki devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile Türkiye'ye getirilmeleri işi ile Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şıra kamplarında bulunan Müslüman Türk kültürlü kimselerin yurda nakilleri konusu üzerindeki Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 22.5.1947 tarihli ve 18/23987 sayılı yazısı ile bütün bu işler hakkındaki Dışişleri, İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının diğer yazıları Bakanlar Kurulunun 31.5.1947 tarihli toplantısında incelenerek, Türk yönetiminin ortaya koyduğu, "ırkdaşlara sabır" telkin eden "yerinde tutmaya" dayalı politika Bakanlar Kurulu'nda kabul edilen 1947 tarihli Kararname'de daha da somut bir hâle getirildi. Buna göre göç ilgili devletlerle yapılacak anlaşmalara dayalı olarak *daha müsait* bir zamanda yapılacağı, ancak Balkan ülkelerinden serbest göçmen ya da mülteci statüsünde gelecek olanların kabul edileceği, bu çerçevede hâlen Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'da Selanik, Girit ve Şıra kamplarında bulunan Müslüman ve Türk kültürlü unsurların kabul edilmeleri ile işgal altındaki memleketlerde bulunan Türk uyuğu Türklerin memlekete getirilmeleri için gereken tedbirlerin alınması kararlaştırıldı¹⁵. Böylece ucu açık gelecek bir zamanda ve yığılmayı önleyerek daha rahat bir şekilde kademeli olarak göç dalgasını planlı bir şekilde yönetebilmeyi, göçü kendi şartlarına göre kabul etmenin yanı sıra göçmenlerin taşınır mallarını Türkiye'ye getirebilmeleri ve taşınmazlarını da değerinden tasfiye edebilmeleri de amaçlamaktaydı (Özcan, 2016, s. 57).

Türkiye özellikle göçmenlerin mali haklarının korunmasına çalışırken Bulgaristan yönetimi tarafından göçmenlerin mal, para ve eşyalarını sınır dışına çıkartmalarına izin vermeyerek, göçmenlerin ülkedeki mallarından feragat ettiklerine dair belgeler imzalatıldı. Bu arada Bulgar yönetimi Bulgaristan'daki "hiçbir yerde" istenmeyen Çingenelerin bir kısmını da Türkiye'ye gönderdi. Türk yönetimi buna müsaade etmeyerek göçmenlerin arasından seçtiği Çingeneleri Bulgaristan'a iade etmek için girişimlerde bulundu (Özcan, 2016, s. 59). Özellikle 1950-1951 göçü neticesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 154.393 göçmen gelmiştir (Ağanoğlu, 2012, s. 363). Daha sonra Bulgaristan göçü durdurdu. Bunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye göçün durdurulması ve bunların Türkiye'de gerçekleştirilecek sosyalist devrime kadro olarak yetiştirilmesi yönündeki telkini etkili oldu. Bundan sonra Türkler üzerinde de yoğun bir komünist telkin ve eğitim programı uygulanmaya başlandı (Özcan, 2016, s. 62).

¹⁵ BCA, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer no: 113.38.2.1., 31/5/1947.

1.2.2. Romanya

Cumhuriyet döneminde kitlesel göçlerin yaşandığı ülkelerden bir diğeri de Romanya'dır. 190.000 civarında Müslüman Türk yaşayan Romanya diğeri Balkan ülkelerine nazaran Türklerin dinî, siyasi ve ekonomik açılarından görece daha rahat olduğu bir ülke idi. Romanya'da I. Dünya Savaşı sonrasında ulus-devlet inşasının getirdiği uygulamalar azınlık haklarını askıya alacak bir mahiyete erişti. Romanya ekonomisini canlandırmak amacıyla giriştiği istimlak uygulamalarında Türklerin topraklarından özellikle verimli olanlarına el koydu ve el koyduğu bu toprakları Makedonya ve Banat'tan göçmen olarak gelen Ulahlara verdi. Romanya örneğinde olduğu gibi, birlikte yaşama isteği bulunmayan bazı toplumsal grupları diğerlerinin yanlarına yerleştirmeleri, çıkarılan kanunlarla onların elindeki verimli topraklara el konulması, bazı devlet angaryalarında ücretsiz olarak çalıştırılmaları, canları ve mallarına kastedilmesi Türkleri göçe zorlayan en önemli nedenler arasındadır. Ardından bu topraklara yerleşen Ulahlarla Türkler arasında çatışmalar yaşanmaya başladı. 1929 Ekonomik Bunalımı'nın Romanya'ya yansımaları da azınlık siyasetlerini etkiledi. Ekonomik krizin şiddetlenmesi, dönem itibarıyla buradaki Türkler (özellikle Dobruca Tatarları) arasında Türk milliyetçiliğinin İstanbul ile bağıni koruyarak daima yükselen bir değer olması ile Türkiye'ye ulaşma arzusunun güçlenmesi, komünizmin de paralel olarak güçlenmesi Rumen bağlamını anlamlandırır. Ayrıca Türkiye'de göç politikalarına dayalı olarak göçle gelen "Türk soylu"lara kolaylıklar sağlayan ve bu göçlere olumlu bakan politikaları, Türklerin can ve mal emniyetinin ve huzurlarının bozulması, Romanya'da siyasi istikrarsızlığın bozulması ile ülkede komünizmin güçlenmesi göç için taleplerin artmasını sağladı. Özellikle varlıklı Türklerin ülkeden göç etmesi üzerine Romanya hükümeti bu defa göçü zorlaştırmak için girişimlerde bulunmaya başladı.

Devrin Bükreş büyükelçisi Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) Türkiye'ye gönderdiği raporlardan buradaki Türk ahalinin güzel insanlar, sağlam bünyeli ve çalışkan olmaları sebebiyle Türk hükümetinin göçü teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Ancak özellikle kitlesel göçlerin daha küçük parçalar halinde ve planlı olarak yapılması yolunda da bir Türk politikası uygulanmaya çalışıldı. Türkiye'nin bu politikasına rağmen Türkler akınla Türkiye'ye göç etmek için harekete geçtiler. 4 Eylül 1936'da Romanya ve Türkiye arasında 20 maddelik bir göç antlaşması imzalandı (Metin, 2012, s. 139). Bu antlaşmaya göre 5 yıl içinde bu göç gerçekleşecek ve göçmenlerin kalacak mallarının karşılığı Romanya hükümeti tarafından mal karşılığı ödenecekti. 1935 ile 1939 yılları arasında Durostor, Kalyakra, Köstence ve Tulça gibi bölgelerden toplam 64.570 kişi Türkiye'ye göç etti. Toplamda ise zaman aralığı genişletildiğinde Romanya'dan 1923-1938 arasında 113.720 kişi Türkiye'ye geldi (Aslan, 2014, ss. 33-34; Metin, 2012, ss. 134-140). Bunların tamamının Müslüman olduğunu belirtmekte yarar var.

Romanya Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bütün çabalarına rağmen eğitim ve kültürel durumlarıyla yakından ilgilendiği Gagauzların Türkiye'ye göçlerinin kabul edilmesi talebi 1930'yu yıllarda uygun görülmedi¹⁶. Zira bu dönemde ülkedeki din birliğinin bozulması durumunda ülkenin bütünlüğü, birliği hususunun zarar görebileceği endişesi en yüksek düzeydeydi (Metin, 2012, s. 141). II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin bu konudaki tutumu değişmesine rağmen bu defa savaşın etkisiyle Gagauzların göç istekleri gerçekleşmedi. Genel olarak da Türkiye'de Gagauzlar hakkındaki bilinenlerin yeterli olmamasında bu tutumun da etkili olduğu söylenebilir. 1930'lardaki katı tutumun Romanya büyükelçisi Tanrıöver'in kararlılığı ve ısrarlarının da etkisiyle bir miktar esnediğini göstermektedir¹⁷.

Romanya'da 23 Ağustos 1944'de komünist rejim kuruldu. Savaş sonrasında Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde ortaya çıkan Komünist rejim içinde yaşamaya başlayan diğer ülkelerdeki Türk azınlıkları için zor bir dönemin başlangıcı olmuştu. Yeni rejimle bağdaşmayan Türk azınlık içindeki zengin ve aydın kesimin malları satılarak hapis, sürgün ve idam edilmişlerdir. 1950-1951 yıllarında toprakların devletleştirilmesiyle Türk halkının asıl dönüşümü başlamıştır. Bu döneme kadar kendi toprağıyla uğraşan, kendi toplumu içinde yaşayan Türk azınlık, Romen halkla birlikte yaşamak zorunda kaldı. 1939-1960 arasında göçler yok denecek kadar az bir sayıya toplamda 7.631 kişiye geriledi (Ağanoğlu, 2012, s. 405).

1.2.3. Yugoslavya

Cumhuriyet döneminde göç kabul edilen ülkelere birisi de 1 Aralık 1918'de kurulan Sırp Hırvat Sloven Krallığı'dır¹⁸. Bu ülkede 1921 yılında yapılan nüfus sayımında 1.345.271 Müslüman yaşadığı ortaya konulmuştu. Bunlar nüfusun

¹⁶ 1931 yılında Romanya Büyükelçisi olan Tanrıöver ve Dobruca'da yaşayan 250.000'den fazla Gagauzla yakından ilgilendi. Buralardaki Gagauz kasaba ve köylerini dolaştı. Buralarda Türkçe öğretim yapan okul açılmasına vesile oldu, buralara öğretmen tayin ettirdi, Türkiye'den kitaplar getirerek onların Türklüklerinin bilincine varmalarını sağladı. Bu konuda daha geniş olarak bk. (Çakmak, 2011, ss. 102-106).

¹⁷ Nitekim 1943 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında; "Gagavuzlar Hakkında İcra Vekilleri Heyetinin Kararı: Romanya'dan gelecek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan ve nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun bulunmaması hasebiyle Türk ırkından olmalarına rağmen hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hristiyan Ortodoks) olarak kaydedilen Gagauz Türkleri'nin Türk olmayan Hristiyanlardan tefrik edilebilmeleri için usulü dairesinde vatandaşlığa alındıktan sonra nüfusa tescillerinde hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk Ortodoks) kaydının konulması hakkında Dâhiliye Vekâletinden yapılan teklif 16.9.1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul olunmuştur" (Nuri Yavuz, 2010, s. 183).

¹⁸ 1929'da bu ülkenin adı Güney Slavları manasına gelen Yugoslavya Krallığı adını almıştır.

%6'sını oluşturmaktaydı. Üstelik bu topraklarda yaşayan Boşnakların göçü Osmanlı döneminden beri devam etmekteydi. Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede yaklaşık 120 bin Boşnak Türkiye'ye göç etmişti (Gündüz, 2012, s. 223). Bir süre sonra sayı itibariyle bu ülkede yoğunluk oluşturan Sırlar, kendi milliyetçi yaklaşımlarını resmi ideoloji olarak yerleştirmeye çalıştılar. Böylece ülkedeki Boşnak ve Türklere karşı baskı siyasetleri uygulamaya geçti. Bölgede Avusturya-Macaristan idaresi ortadan kalktıktan sonra Ortodokslar Müslümanların evlerini yakmaya, Müslüman olan ağa ve beyleri öldürmeye, mallarını yağmalamaya başladılar. 1919'da Pılav ve Gusinye'de 450'ye yakın Müslümanın öldürülmesi gibi Müslümanlara yönelik katliamlar göçün yeniden başlamasının sebepleri olacaktır. Yaşadıkları bölgelerde siyasi mahallî temsil yetkileri de ellerinden alınmaktaydı. Bu dönemde Boşnak ve Türklerden oluşan Müslümanlara yönelik olarak "Asya'ya göç edin" propagandası da yapılmaktaydı; topraklarına el konulmasıyla beraber 1929 ekonomik krizinin bu ülkede çoğunluğu topraktan geçinen Müslümanları derinden etkiledi. Ayrıca uluslararası anlaşmalarla Müslümanların din kurumlarının dokunulmazlığı söz konusu idiyse de dinî baskılar yoğunlaştı. Ayrıca Osmanlı feodal yapısını ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan tarım reformu uygulamaları ile toprak sahiplerinin ellerinden toprakları alınmaya başlandı. Böylece topyekün bir *Sırplaştırma* siyaseti uygulandı (Emgili, 2002, ss. 338 vd). 1929 yılındaki Krallık diktatörlüğünün ardından göçler yoğun bir şekilde yaşanmaya başladı. Böylece 1923-1933 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 108.179 kişi *serbest göçmen* olarak göç etti¹⁹ (Ağanoğlu, 2012, s. 320). Bu ülke ile Türkiye arasında 11 Temmuz 1938 yılında bir göç antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada "Türk dili ve orijini olanlar ve Türk Kültürüne sahip Yugoslavya Müslümanları..."nın göç etme hakkına sahip oldukları ortaya konulmaktadır. Burada hem Türk soylu olanlar hem de Osmanlı geçmişi inkâr edilmeyerek Arnavut, Boşnak ve Torbeşlere de göç hakkı tanınmaktaydı (Ağanoğlu, 2012, s. 376).

II. Dünya Savaşı esnasında bu ülkeden gerçekleşen göç yok denecek kadar azdır. Nitekim 1936-1947 arasında sadece 2.277 kişinin göç ettiği görülmektedir. Bu ülkede İkinci Dünya Savaşı sonrası 11 Kasım 1945'de yapılan seçimlerde Halk Cephesi iktidara geldi, 29 Kasım'da da Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti (YFHC) kuruldu. Yugoslavya'da 1944'de Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne sunulan *Yugoslavya'da Azınlık Sorunu* adlı raporda "azınlıklardan kurtulma"nın en kalıcı çözümü olarak göç önerilmekteydi (Ağanoğlu, 2012, ss. 292, 377). Bu ülkede yaşayan Türkler için krallık idaresi ile Komünist idare arasında kendilerine yaklaşım açısından bir farklılık olmadı. İkisinde de hedef asimilasyon oldu. Bu defaki

¹⁹ Cevat Geray bu rakamı 1923-1938 arasında olmak üzere 111.273 olarak vermektedir. Geray 1962, Ek: Tablo 2.

Slavcı yaklaşımın yanı sıra komünist yaklaşımla birleşen tutum sonucunda Türk okulları kapatıldı, öğretmenleri okullardan uzaklaştırıldı, Müslümanlığın gerekleri yasaklandı ve Türklerin örf ve adetlerinden uzaklaştırılarak Slavlaştırılmasına çalışıldı (Biçer, 2007, s. 124). Ayrıca Türklerin topraklarına el konulması, Türk işçilerinden yüksek vergi alınması, kadınların örtülerine müdahale edilmesi ve giyenlere büyük para cezalarının getirilmesi, Türklerin Slav köylerine iskân edilmesi, camilerin depo olarak kullanılması ve “inanç kitlelerin afyonudur” anlayışıyla camiye gidenlerin tutuklanması ile ülkenin anayasasında Sırp ve diğer Ortodokslar millet statüsüne alınırken diğerlerinin azınlık statüsüne hapsedilmesi göçün en önemli sebeplerindendi (Ağanoğlu, 2012, ss. 380-381). Ancak daha sonra Mareşal Tito'nun uyguladığı politikalar sonucunda ülkenin Kominform'dan ihracı ile Türklerin hakları konusunda özgürlükler tanınmasına rağmen bu ülkeden Türkiye'ye serbest göçler durmadı (Biçer, 2007, s. 138).

1956'da Yugoslavya'dan göç ederek gelenlerin sayısı 35 bini buldu. 1957 ve 1958 yıllarında da göç sayısı aynı oranda devam etti, 1960 yılından sonra ise göç oldukça düşük seviyelere indi (Gelekçi, 2014, s. 130). Bu ülkeden 1953 yılında başlayan yeni göç dalgası 1967 yılına kadar sürdü ve serbest göçmen olarak Türkiye'ye 175.392 kişi göç etti (Ağanoğlu, 2012, s. 328). Savaş öncesiyle düşünüldüğünde 283 bin kişinin Türkiye'ye göç ettiği anlaşılmaktadır.

2. Nüfus ve Göç Politikalarının Türkiye Nüfusuna Etkileri

Balkanlarda ve Kafkasya'da bulunan ülkelerle Türkiye'nin diğer tarihî coğrafyasındaki ülkelerden gelen kitlesel göçlerin devlet nezdinde genel itibariyle kabul gördüğü, ancak Türkiye'ye katılımından önce İskenderun Sancağı (Hatay), Musul gibi sair yerlerdeki Müslümanların toplu olarak göçlerine oradaki nüfus avantajının kaybedilmesinin önüne geçmek üzere teorik olarak izin verilmedi ve sıcak bakılmadı. Bu çerçevede Halide Edib'in Kırım'dan göçmen getirme teklifinin İsmet Paşa tarafından olumlu karşılanmadığı görülmektedir (Adivar, 2014, s. 200). Bu husus göç politikaları ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir husustur.

II. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında Türkiye'de eksik nüfus problemi hâlen devam etmektedir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla birlikte savaşan Orta Asya'dan Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen ve Kafkasya'dan Karakalpak, Balkar, Karaçay, Azeri ve Çeçenler gibi topluluklar da küçük gruplar halinde Türkiye'ye göç etmeye başladılar.

Savaş esnasında seferberlik sebebiyle üretken nüfusun oldukça mühim bir miktarının askere alınması sonucunda düşen üretim de zaten mevcut olan eksikliğin olumsuzluğunu arttırmaktadır. Savaş sonrasında nüfus politikaları nüfusun sayı ve niteliklerinin artırılması yönünde sürdürülmektedir.

Türkiye’de 1940-1945 döneminde nüfus artış hızında 1914-1922 savaş yıllarında doğumların az, ölümlerin çok olması, savaş yılları boyunca evlenme çağındaki erkeklerin silahaltına alınması, savaş yıllarında çekilen büyük ekonomik sıkıntıların yanı sıra ülkeye göçle gelenlerin sayısı da oldukça düşük seviyelere inmesi neticesinde belirgin bir düşüş yaşandı. 1935 yılında nüfus artış hızı %21,1 iken bu oran 1945 yılında %10,6’ya düştü. Buna karşılık savaş sonrasında 1945-1950 döneminde göçlerin yeniden başlaması, ölümlerin azalması, seferberliğin sona ermesi, evliliklerinin ve doğumların artışıyla nüfus yeniden artmaya başladı. Nitekim 1950 yılında %21,7 olan artış hızı, 1955 yılında %27,8’e, 1955-1960 arasındaki nüfus artış hızı da ortalama olarak %28,7 gibi oldukça yüksek bir orana ulaştı (Gelecek, 2014, s. 128).

1923-1938 yılları arasında Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısı 700 ile 800 bin arasında oldukça yüksek bir rakama ulaştı (Çağaptay, 2002, s. 223). Netice olarak takip edilen nüfus politikaları ve göçlerle 1923 ile 1960 yılları arasında gerek muhacir gerekse mülteci olarak çoğunluğu başta Bulgaristan olmak üzere, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya, Doğu Türkistan, Afganistan, Irak ve Ahıska Türkleri, İran, Azerbaycan gibi ülkelerden Türkiye’ye yaklaşık olarak 1,5 milyon kişi göç etti. Bu tarihler arasında ülke nüfusu 12.339.039’dan 27.809.831’e yükselmişti. Buna göre her yıl ortalama 418 bin kişi Türkiye nüfusuna katılmıştır. Bu sayı içerisinde ise göçlerin sayısı her yıl 27.611 oldu (Geray, 1962, ss. 27-29).

Böylece 1923-1960 arası nüfus artışı için alınan önlemler ve yürütülen göç politikaları sayesinde nüfus ülkenin ihtiyaç duyduğu orana ulaşmıştır. Hatta bu tarihten sonra ülkenin yakaladığı hızlı nüfus artışı, ülkenin halletmesi gerekli siyasi bir problem hâline gelecektir.

Aynı zamanda nüfusun homojenleştirilmesi noktasında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devamlılık arz eden göçlerin Türkiye nüfusunun artışında oldukça önemli bir payı bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar uzanan nüfus politikasının genel eğilimi, nüfusu artırmaya dönük bir nitelik gösterir. Bu yıllara kadar ulus-devlet yapısı kuvvetlendirilmeye ve desteklenmeye devam edilmiştir. Türkiye’de gerek toplumsal ve gerekse ekonomik alanda hâlen kol gücüne dayanan bir yapı kendisini göstermektedir. Ülkeler arasındaki münasebetler açısından da, nüfusun büyüklüğü nüfuzun ağırlığı olarak algılanmakta ve bu yüzden de nüfus artışını teşvik eden politik bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tercih ve tercihin ortaya koyduğu yaklaşım, 1960’lı yıllardan sonra nüfusun ülkenin çeşitli açılardan ihtiyacını giderecek ve ülke kaynaklarının besleyebileceği belli bir doyum düzeyine ulaştıktan sonra, şehirleşmenin artması, makine gücüne dayalı sanayileşmenin genişlemesi ile demokrasi kültürünün de gelişmesine bağlı olarak ciddi anlamda değişmiştir. Aslında bu değişiklik, Türkiye’ye özgü bir değişiklik değil,

dünyada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen tümünde kendini gösteren bir değişikliktir.

Sonuç

Göç olgusu Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e ortaya çıkan süreklilikler içerisinde en güçlü olanlardan birisidir. Rusya'nın Kafkasya'daki istilası ile Balkanlarda yeni kurulan ve temel itibarıyla dışlayıcı bir milliyetçilik idealizmini uygulamaya koyan yeni ulus devletlerin bünyelerinde kendilerinden saymadıkları ya da olmayacaklarını düşündükleri kitleleri göç ettirme politikalarını da içeren etnik temele dayalı nüfus politikaları da beraberinde getirdi. Böylece temel olarak Balkan ve Kafkasya başta olmak üzere Rus, Bulgar, Sırp, Hırvat, Makedon ve Hristiyan olmadıklarından dolayı yüzyıllarca yaşadıkları yerlerden çeşitli baskılara maruz bırakılarak atılan kişiler birer göçmen olarak yeni vatanlar aramak durumunda kaldılar. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nden oldukça yetersiz bir nüfus devralan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeterli sayıda ve belli niteliklere sahip bir nüfusa sahip olmak başvurduğu yollardan biri de Müslüman Türk veya Türk kültürüne yakın diğer gayr-i Türk diğer Müslüman ağırlıklı kitlenin göç yoluyla ülkeye gelmesine olumlu bakıldı ve buna uygun bir devlet politikası gerçekleştirildi. Böylece ülke nüfusunun oluşumunda İslamiyet'in birleştirici bir unsur olarak göz ardı edilmediği, tam aksine hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan gelen gayr-i Türk topluluklara da kucak açıldı. Dolayısıyla göç politikası nüfus politikasına paralel bir seyir izledi.

Bu politika sonucunda Anadolu'ya gelen göçmenlerin yanı sıra bu coğrafyadan ayrılanların varlığı ve sayısı da göçün nüfus üzerindeki etkisini arttıran çok önemli bir faktör oldu. Osmanlı son döneminde ve Millî Mücadele sonunda ülkeden ayrılan yaklaşık 2,5 milyonluk Rum ve Ermeni nüfus da dikkate alındığında bu etkinin oldukça yüksek boyutlara ulaştığını söylemek gerekir. Bu durumda gelen ve gidenlerin Anadolu'da yerleşik nüfusun yaklaşık olarak en azından sayısal olarak %25'lik bir oranına ulaştığı görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin yukarıda izah edilmeye çalışıldığı şekilde uygulanan göçün de önemli ölçüde yer aldığı nüfus politikasındaki temel amacı, kültür temeline dayanan Türk millî kimliğinde, bir arada yaşama isteği olan ve millet olma bilincine sahip sosyal ve kültürel yönden türdeş bir toplum oluşturmaktı. Göçle gelen kitlelerin buna önemli ölçüde katkıda bulunacağı hesap edilmişti. Böylece sosyal ve kültürel açıdan aynı özellikleri gösteren toplulukların, Anadolu'da birleşmesi ile Osmanlı döneminde yaşanan ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmiş olacağı öngörüldü. Böylece bu dönemde göç politikası nüfus politikasını destekleyen, bütünleyen bir politika olarak iç içe yürütüldü. Geldikleri bölgelerde yaptıkları daha modern zirai faaliyetler yanında çeşitli kültürel unsur, teknik ve yöntemleri de Anadolu'ya taşıyıp aktardılar, kültürleyici bir kaynak oldular.

Kaynakça

Belgeler

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Bakanlar Kurulu Fonu

- BCA, Fon Kodu: 030..18.1.1., Kararname No.1050, Ek No. 1-85, 3.30..1.
BCA, 30..18.1.1, K.no. 2201, Ek No. 1-154, Yer No: 14.43..13.
BCA, 30..18.1.2, K.no.7488, Ek No. 1-195 Yer No: 1.10..38.
BCA, 30..18.1.2, K.no.9616, Ek No. 1-204 Yer No: 2.19..12.
BCA, 30..18.1.2, K.no.9617, Ek No. 1-205, Yer No: 2.19..13.
BCA, 30..18.1.2, K.no.1-206, Yer No: 2.19..14.
BCA, 30..18.1.2, K.no.11663, Ek No. 1-321, 23.61..5.
BCA, 30..18.1.2, K.no.12384, Ek No. 1-350, 26.16..1.
BCA, 30..18.1.2, K.no.11336, Ek No. 1-310, 21.44..17.
BCA, 30..18.1.2, K.no.12522, Ek No. 1-353, 27.22..19.
BCA, 30..18.1.2, K.no.12568, Ek No.1-356, 27.25..5.
BCA, 30..18.1.1, K.no.446, Ek No. 97-3 Yer No: 2.24..3.
BCA, 30..18.1.1, K.no.454, Ek No. 1-18, 2.24..11.
BCA, 30..18.1.1, K.no.456, Ek No. 1-19, 2.24..13.
BCA, 30..18.1.1, K.no.457, Ek No. 1-20, 2.24..14.
BCA, 30..18.1.1, K.no.458, EK No. 1-21, 2.24..15.
BCA, 30..18.1.1, K.no.977 Ek No. 1-75, 3.26..8.
BCA, 30..18.1.1, K.no.981, Ek No. 1-76, 3.26..12.
BCA, 30..18.1.1, K.no.982, Ek No. 1-77, 3.26..13.
BCA, 30..18.1.1, K.no.983, Ek No. 1-78, 3.26..14.
BCA, 30..18.1.1, K.no.1614, 5.17..10.
BCA, 30..18.1.1, K.no.1091, Ek No. 1-87, 3.32..2.
BCA 30..18.1.1, K.no.1204, Ek No. 1-96, 4.37..15.

Kitap ve Makaleler

- Adivar, H. E. (2014). *Türkün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları* (10. bsk.). Can Yayınları.
- Ağanoğlu, Y. (2012). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç* (7. bsk.). İstanbul: Kum Saati.
- Akbayar, N. (1985). *Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, V.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, İ. (1982). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Eskişehir-İzmir Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arı, K. (1992, Mart). *Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII(23), 409-420.*

- Arı, K. (1992). Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir'e Yönelik Göçler ve Etkileri. *Üç İzmir* (1. bsk.) içinde (ss.273-282), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, S. (2008). *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, A. (2014). Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri ve Göçmenlerin Türkiye'de İskânları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(4), 31-50.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (1997). I-III, II, (5. bsk.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi yay.
- Banguoğlu, T. (1945). Çok nüfuslu Türkiye. *Ülkü*, IX, 98.
- Barkan, Ö. L. (1949). Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, X/1-4, İstanbul.
- Bice, H. (1991). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Biçer, A. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Bozbeyoğlu, A. T. ve Çavlin, A. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Basında Yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi*, 26, 73-88.
- Çağaptay, S. (2002). Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma (D. Orhun, Çev.). *Toplum ve Bilim*, 93, 218-241.
- Çağaptay, S. (2003). Kim Türk Kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma (P. Hazbay, Çev.). *Toplum ve Bilim*, 98, 166-185.
- Cillov, H. (1960). *Nüfus İstatistikleri ve Demagojinin Genel Esasları*. İstanbul.
- Çakmak, F. (2009). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler. *ÇTTAD*, VIII(18-19), 89-115.
- Çakmak, M. A. (2011, Ekim). Hamdullah Suphi'nin Bükreş Büyükelçiliği ve Gagauz Türklerinin Eğitimi Üzerine Çabaları. *Türk Yurdu*, 100(290), 102-106.
- Çolak, F. (2013, İlkbahar). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu*, 14, 113-145.
- Duman, Ö. (2008, Bahar). Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938). *Bilgi*, 45, 23-44.
- Duman, Ö. (2009, Bahar). Atatürk Dönemi Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 473-490.
- Dündar, F. (2002). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emgili, F. (2002). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Erdal, İ. (2011, Güz). Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48, 779-791.

- Gelekçi, C. (2014, Aralık). Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 Dönemi). *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 127-137.
- Geray, C. (1962). *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler (1923-1961)*. *Türk İktisadi Gelişme Araştırma Projesi*, Ankara.
- Gülay, Ö. (2008). *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gündüz, T. (2012). *Allahimemanet Bosna Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü 1879-1912*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Güriz, A. (1975). *Türkiye’de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni*. Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Hakov, C. (2002). 1913 Yılında İstanbul’da İmzalanan Bulgar- Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk Müslüman Nüfusun Hakları. *XIII. Türk Tarih Kongresi, III*, Ankara: TTK Yay.
- Karpat, K. (2002). *Osmanlı Modernleşmesi* (I. bsk.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914* (2. bsk.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavas, A.Y. “Rusya’da Nüfusun Azalması ve Güvenlik Kaygıları” http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.VshKd_KLSHc. (Alınma tarihi 4.4.2016).
- Kazgan, G. (1983). Milli Türk Devleti’nin Kuruluşu ve Göçler. *Türkiye Ansiklopedisi* içinde (C. 6, ss.1556-1562.e)
- Koyuncu, A. (2006, Güz). Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 197-243.
- Metin, Ö. (2012, Güz). Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938). *Karadeniz Araştırmaları*, 9(35), 125-143.
- Önder, S. (1990). *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912 - 1930)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Eskişehir.
- Özcan, K. E. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göçü: Bursa Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir N. (2013). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXII, 213-258.
- Pallis, A.A. (1925, October). Racial Migrations In The Balkans During The Years 1912-1924. *The Geographical Journal Coverage*, 66(4), 315-331.
- Sofuoğlu, A. (1995, Mart). Osmanlı Devleti’nde Ortaya Çıkan Safhası; 1903-1904 (1319) Yılında Meydana Gelen Göçler. *Türk Kültürü Dergisi*, 383, 168-188.
- Şevket Süreyya. (2011). Polemik: Çok Nüfuslu Anadolu. *Kadro, Cilt I*. (5 Mayıs, 1932), (Yayına Hazırlayan: Özgür Erdem), *İleri Yayınları*, İstanbul, ss.31-35.

- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi Yay.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünal, S. (2012). Kimliğin Tarihsel ve Kültürel Ortak İnşası: Türkiye’de Balkan (Rumeli) Göçler. *Milli Folklor*, 24(94), 27-40.
- Yavuz, N. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar. *Akademik Bakış*, 4(7), 177-184.
- Yeşiltuna, S. (2006). *1934 İskân Kanunu ve Türk Basımındaki Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yıldırım, H. (2014, Yaz). Mütareke Yıllarında Osmanlı Topraklarında Göçleri Önlemeye Yönelik Çabalar. *Akademik Bakış*, 7(14), 71-96.
- Yıldırım, S. (2010, Mart). Belçikalı Nüfus ve İstatistikbilimci Camille Jacquart ve Türkiye’de Modern İstatistik’in Kurulması (1926-1929). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 7-36.
- Yıldırım, S. ve Sofuoğlu, A. (2012, Güz). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri. *CTAD Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 75-92.

İnternet Kaynakları

15 Eylül 2012 tarihinde <http://www.akintarih.com/kafkasya/osmanliyeyerlesme.html> adresinden erişildi.

22 Şubat 2016 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler adresinden erişildi.

